

BOR CAMİLERİ*

Dr. Mesut DÜNDAR**

ÖZ: Orta Anadolu bölgesinde eski bir yerleşim yeri olan Bor, Anadolu Selçukluları döneminde Türk hâkimiyetine girmekle birlikte asıl gelişimi Karamanoğulları ile başlar ve Osmanlı döneminde de bir süre devam eder. Bu süreç içerisinde büyük bir imar faaliyetine sahne olan Bor'da han, hamam ve arastalarla birlikte birçok cami ve mescit inşa edilir. Bugün itibariyle, yapılan araştırmalar yaklaşık 40 kadar cami ve mescidin yapıldığı ortaya koymaktadır. Yalnızca 17'si günümüze ulaşabilen bu yapıların birçoğu da onarımlar neticesinde asli özelliklerini kaybetmiştir. Varlığını koruya bilenlerden Alâeddin Camii, Paşa Camii, Kale Camii mimari ve yapı teknikleri ile ön plana çıkarlar. Geri kalanlar ise mahalle ölçeğindeki daha mütevazı yapılardır. Şehrin simgesi durumundaki Kale Camii tek kubbeli ve kübik gövdeli camilerin Bor'daki tek örneğidir. Diğerleri, Alâeddin Camii'nde olduğu gibi boyuna veya Paşa Camii'ndeki gibi enine dikdörtgen planlıdır. Bunlar, boyutlarına göre bir veya iki sıra sütunlarla sahnalara ayrılır. Genelde sade bir özellik gösteren camilerin bazıları geç dönem kalem işleri ile süslenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Niğde, Bor, Karamanoğulları, Osmanlı, Sokullu Paşa, Mimarî, Cami.

Mosques of Bor

ABSTRACT: Bor, an ancient settlement in the Central Anatolia, was ruled by Turks during the period of Anatolian Seljuks and its development started with Karamanid Emirate and also continued in the Ottoman period, during which significant architectural activities took place in Bor where many mosques were built along with inns, baths and bazaars.

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlamış olduğum "Niğde/Bor'da Türk Mimari Eserleri" adlı Yüksek Lisans çalışmasının bir bölümünü teşkil eden bu makalede, eserler tek tek ele alınıp tanıtılmaktan ziyade mimarî ve süsleme bakımından Türk Sanatı için önem arz eden bazı yapılar üzerinde durularak genel bir değerlendirme amaçlanmıştır.

** Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Fen-Ed. Fak. mstdundar@hotmail.com

Studies carried out have revealed the existence of around 40 mosques and masjids. Most of these buildings, 17 of which have survived up to now, however lost their originality due to restorations. Alaeddin Mosque, Paşa Mosque and Castle Mosque, which have so far survived, are prominent with their architectural characteristics and building techniques. The others are buildings of moderate qualifications proportional to the size of the quarters. Castle mosque is the only example among the mosques with a single dome and cubic structure in Bor. The other mosques are vertically built like Alâeddin Mosque or horizontally rectangular like Paşa Mosque. They are divided with one or two columns into naves according to their sizes. Some of the mosques, generally with plain characteristics, were adorned with hand drawing style of the late period

Key Words: Ottoman, Karamanid Emirate, Architecture, Mosque, Masjid.

Orta Anadolu bölgesinde eski bir yerleşim yeri olan Bor'un tarihi geçmişi¹ ilkçağlara kadar uzanır. Şehir olarak ortaya çıkışı, Kapadokya Eyaletinin sınır bölgesinde önemli bir kent olan Tyana'nın kısa süreli Arap ve Sasani akınlarıyla harabeye dönmesi ve su kaynaklarının azalması sonucu önemini kaybetmesiyle başlar (Ramsay, 1960 91-92; Ostrogorsky 1981: 133,182). Türk hâkimiyetine ne zaman girdiği kesin olarak bilinmemekle beraber, II. Kılıç Arslan (1155-1192) döneminden itibaren Anadolu Selçuklu Devleti sınırları içerisinde görülür. Daha sonraları birçok siyasi çekişmelere sahne olan Bor ve çevresi, bir süre Karamanoğulları ve Osmanlılar arasında el değiştirdikten sonra 1470-71 yıllarında kesin olarak Osmanlılara bağlanır.

Bor'un kentsel gelişmesi Türklerle başlamakla birlikte, Karamanoğulları öncesi hakkında yeterli bilgi yoktur. İmar faaliyetleri bakımından Karamanoğulları Devrinde -özellikle 15.yy başlarında- gelişme gösteren Bor, Osmanlı hâkimiyetinden sonra Sokullu Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde asıl büyük atılımı yaparak 1584 yılında kasaba statüsüne kavuşur (Ofraz 1992: 42; Korkmaz 1995: 17). Bu gelişmelere bağlı olarak şehirde han², hamam³, arasta ve bedesten⁴ gibi ticari yapıların yanı sıra çok sayıda cami ve mescit inşa edilir.

¹ Niğde ve Bor Tarihi için bk., Yinanç, 1944; Şikari (Neşr Koman), 1946; Galanti, 1951; Ramsay, 1960; Tekindağ, 1962 43-76; Turan, 1971; Uzunçarşılı, 1972; aynı yazar, 1984.

² Varlığı bilinen üç handan hiç biri günümüzde mevcut değildir bk. (Dündar 2001: 31-33).

³ Hamamlar için bk., (Dündar 2004: 161-184).

⁴ bk. Dündar (2001: 173-176).

Yapılan araştırma ve incelemeler Bor'da 40 kadar cami ve mescidin varlığına işaret eder (Dündar 2001). Ancak, yalnızca 17'si günümüze ulaşabilen bu eserlerin büyük bir kısmı yapılan onarımlar sonrasında asli özelliklerini yitirmiştir. Sarı Camii, Recep Ağa Camii, Çukur Mahalle Mescidi ve Selçuk Hatun Mescidi de tamamen yıkılarak yerine yenileri yapılmıştır. Çeşitli kayıtlarda adı⁵ geçen ve genelde 15-16.yy'la ait oldukları anlaşılan çoğu yapı ise günümüze ulaşamamıştır.

Bilinen en eski eser, Hacı Muhsin tarafından H. 802/M. 1399-1400 yılında yaptırılan *Sarı Camii*'dir. Kaynaklardan öğrendiğimize göre (Gabriel 1962: 57; Önen 1952: 1) enine dikdörtgen planlı cami, sivri kemerlerle birbirine bağlanan iki sıra ayakla mihraba paralel üç sahna ayrılmıştır. Paye ve kemerlerin taşıdığı ahşap kirişlerin üzeri toprak dam ile örtülüydü. Beden duvarlarının sarımtırak renkli kesme taşla örülü olduğu belirtilen yapının ismini de buradan aldığı anlaşılmaktadır. Camiden günümüze sadece inşa ve onarım kitabeleri ile mihrabı kalmış olup yerine yapılan bugünkü caminin son cemaat yeri duvarına yerleştirilmiştir (Foto 1).

*Recep Ağa Camii*⁶, Bor'daki bilinen en eski eserlerden bir diğeridir. Harabe durumdaki eser 1962'de yıkılarak bugünkü cami yapılmıştır. Mevcut caminin avlusunda korunan kitabeye göre H.811/M.1408-1409 yılında inşa edilmiştir (Özkarıcı 1997: 196). Karamanoğulları devrine tarihlenen caminin yıkılmadan önceki planını çizen Y. Akyurt (1939: 54-55) "...caminin taş minaresi güzel ve metin yapılmış ise de cami, harap ve metruktur..." şeklinde bir not düşmüştür. Bu plana göre (Çizim 1), önünde beş göz revaklı son cemaat yeri bulunan caminin enine dikdörtgen bir hacim teşkil eden harimi ikişerden iki sıra sütunla üç sahna ayrılır. Batı cephenin kuzey kenarında yer alan minare bir kapı ile harime bağlıdır.

*Alâeddin Camii*⁷, orijinal özelliklerini kısmen de olsa koruyarak günümüze kadar gelebilen Bor'daki en eski eserdir. Kentin en büyük

⁵ Akkız Mescidi, Ali Hoca Mescidi, Enez Hoca Mescidi, Hacı İlyas Mescidi, Hacı Kemal Mescidi, Hacı Mehmed Mescidi, Hacı Mustafa Mescidi, Hacı Osman Mescidi, Hacı Seydi Ahmed Mescidi, Halil Efendi Mahallesi Mescidi, İbn-i Sırrı Mescidi, İmamoglu Arif Mescidi, İsa Ağa Mescidi, Sarı Ali Camii, Seyyid İbrahim Camii, Şeyh Muhyiddin Mescidi, Veled Celen Mescidi, Veled Seydi Mescidi (bk. Dündar, 2001 17-30).

⁶ "Orta Mahalle Camii" olarak da anılan (Evliya Çelebi 1973: 80) eserin bu günkü adını, yerine inşa edilen caminin kapı üzerine yerleştirilen H.1113/M.1701-1702 tarihli tamir kitabesindeki "Recep Ağa" isminden aldığı anlaşılmaktadır (Dündar 2001: 24-26).

⁷ Halk arasında "Ulu Camii" olarak da bilinen yapıdan (Evliya Çelebi 1973: 80)

camisi durumundaki eser, kuzey cephedeki cümle kapısı üzerinde yer alan kitabeye⁸ göre Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey'in oğlu Nâsüriddin Mehmet Bey'in hükümdarlığı zamanında (Uzunçarşılı 1984: 17-22) Hacı Hoca tarafından H.813/M.1410-1411 yılında yaptırılmıştır⁹. Batı kapısı üzerindeki kitabe (Özkarıcı 1997: 180-181) ve vakıf kayıtlarından (Erdoğan 1968: 203) H. 1250/M.1834-35 yılında bir onarım geçirdiği anlaşılan cami sonraki yıllarda geçirdiği restorasyonlar neticesinde özgünlüğünü kaybetmiştir.

Kuzey-güney yönde dikdörtgen prizmal bir kütle teşkil eden caminin topraklı düz damı, restorasyonlar sırasında kırma çatıya dönüştürülmüştür. Ahşap hatıllı, kaba yonu ve düzgün kesme taştan oluşan cephe duvarları da büyük oranda yenilenmiştir. Kapı söve ve kemerleri mermerdir. Oldukça sade tutulan yapının, caddeye bakan batı cephesine daha fazla özen gösterilerek dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerli alınlıklarla dekore edilmiştir (Foto 2). Cephenin kuzey tarafındaki basık kemerli kapı, içerideki mahfil katına açılmakta olup buradan ahşap bir merdivenle harime inilmektedir. Kuzey cephe orta aksına yer alan cümle kapısına ise yol seviyesinden aşağıda kaldığı için taş merdivenle inilir. Profilli silmelerle dikdörtgen çerçeve içerisine alınan kapı açıklığı basık kemerlidir.

Mihrap aksına göre boyuna dikdörtgen planlı harim beşerden dört sıra ahşap sütunla beş sahna ayrılır (Çizim 2, Foto 3). Örtünün yükünü taşıyan ahşap sütunların kaidesinde korent tarzı devşirme başlıklar da kullanılmıştır¹⁰ (Foto 4). Harimim kuzey tarafında, ahşap ayaklara istinat eden mahfil yer alır. İçten bir ahşap merdivenle çıkılan mahfile, batı cephedeki kapı ile de dışarıdan girilebilmektedir.

“Câmi-i Atik” olarak bahsederken Bor’un en büyük camii olduğunu ve ancak minaresinin bulunmadığını ifade eder.

⁸ Kitabenin transkripsiyonu ve tercümesi için bk., (Özkarıcı 1997: 179-180; Dündar 2001: 43-45).

⁹ A. Gabriel (1962: 57) ve A. Galanti (1951: 64) caminin Karamanoğlu Alaeddin Bey (1361-1398) zamanında yaptırıldığını, kapı üzerindeki inşa kitabenin onarımlar sırasında buraya yerleştirildiğini ileri sürerler. Bunların dışında H. Pilehvarian (1989: 37) caminin 1410 yılında Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey tarafından yaptırıldığı söyler ki Alaeddin Ali Bey 1398 yılında vefat etmiştir bk. (Uzunçarşılı 1984: 15). Yine benzer şekilde R. Önen (1952: 1), M. Erdoğan (1968: 154) ve İ.H. Konyalı (1974: 426) da caminin “Alaeddin Bey” veya “Alaeddin Ali Bey” tarafından yaptırıldığını ifade ederler.

¹⁰ Söz konusu kaideler son yıllarda yenilenen ahşap döşemenin altında kaldığı için görülmez.

Harimin güney duvar aksına yerleştirilen mihrap ve bunun hemen batısındaki minber döneminin özelliklerini yansıtan özgün eserlerdir. Anıtsal bir görünüşe sahip olan taş mihrap içe doğru taşınılıdır. İki yandan burmalı sütuncelerle sınırlandırılan mihrabı üstten palmetler taçlandırır. Mukarnas kavsaralı nişi yanlardan geniş bir bordür, üstten yazı kuşağı çevreler. Bordürler altıgen ve on iki kollu yıldızlardan oluşan geometrik motiflerle bezelidir. Üstteki iki satırlık kufi yazı kuşağı da hat sanatının güzel bir örneğini sunar. Beş kenarlı nişin köşelerinde balıksırtı desenli ve çan şeklinde başlıklara sahip sütunceler bulunur. Mihrabın batısına yerleştirilen ahşap minber, kapısındaki süslemeleriyle dikkati çeker. Basık kemerli ve dilimli kapı açıklığının kemer köşelikleri ve sövelerindeki çiçekli bitkisel, düğüm ve geometrik motifler dönemin özelliklerini yansıtır. Minberin yan aynalıkları, tahtaltı ve korkulukları geçme tekniğinde geometrik şekillerle teşkil olunmuştur.

Paşa Camii, Bor'daki en önemli yapılardan biridir (Foto 5). Çarşı merkezinde yer alan eser, Sokullu Mehmet Paşa tarafından yaptırılan külliye'nin¹¹ bir parçasıdır. İnşa kitabesi bulunmayan caminin, vakfiyeden¹² H.981/1574 yılı civarında yapıldığı anlaşılmaktadır¹³. Kapı ve mihrap üzerindeki kitabelerine göre H. 1210/M. 1795 ve H. 1288/M. 1871 yıllarında iki kez onarılan cami, aslı halini büyük ölçüde korumaktadır. .

Bir arasta üzerine fevkâni olarak inşa edilen cami, enine dikdörtgen planlı harim ile kuzey tarafa yerleştirilen son cemaat yeri ve güneydoğu köşedeki tek şerefeli minarenden ibarettir (Çizim 3).

Caminin esas inşa malzemesi taş olmakla birlikte beden duvarlarının bazı yerlerinde tuğlayla birlikte almaşık düzende kullanılmıştır. Pencereilerin söve ve lentoları ile son cemaat yeri kemerlerinde daha muntazam kesme taşlar görülür. Masif bir karakter gösteren cephelere (Foto 6) hareketlilik katan pencerelerin sivri kemerli alınlıkları ise tuğla örgülüdür.

Yanlarda birer pencere açıklığı bulunan son cemaat mekânı yedi sivri kemer gözlüdür. Kemerler, dönemin yaygın olan Türk üçgenli başlıklara sahip mermer sütunlara biner. Mekânın üzeri bu kemerlere istinad eden düz ahşap tavanla örtülüdür. Güneyde, cümle kapısının iki yanına

¹¹ Külliye için bk. (Özkarıcı 1999: 95-122).

¹² bk. V. G. M. Arşivindeki 2104 no'lu defterin 442 sahife 323. sırası.

¹³ A. Gabriel (1962: 56), 15-16.yy'lara tarihlediği bedesten üzerindeki caminin yakın zamanda yapıldığını ve bir özellik arz etmediğini ifade eder. Aynı şekilde A. Galanti (1951: 64) de söz konusu yapının yeni olduğunu yazar.

simetrik olarak yerleştirilen birer mihrabiye bulunur. Orta aks üzerindeki cümle kapısı profilli silmelerle kuşatılarak vurgulanmıştır. Muntazam düzgün kesme taşla örülen kapı açıklığı basık kemerlidir.

Enine dikdörtgen planlı harim, geniş bir hacim kaplamakla birlikte, herhangi bir destek sistemine yer verilmeden doğrudan duvarlara oturan düz ahşap tavanla örtülerek mekân bütünlüğü sağlanmıştır (Foto 7). Güney duvarına yerleştirilen mermer mihrap kapı ile aynı akstadır. Profilli silmelerle çerçevelenen mukarnas kavsaralı mihrap sade bir görünüm arz eder. Mihrabın hemen batısında yer alan mermer minber de sade görünümü ile mihrapla uyumludur. Profilli silmelerle dekore edilen minberin baldaken tarzındaki taht kısmı, konik külahlı olup sivri kemerler yardımıyla Türk üçgenli başlıklı sütunlara binmektedir. Dönemin karakteristik özelliklerini taşıyan mihrap ve minber özgün birer eser durumundadır (Foto 8). Harimin kuzey tarafındaki ahşap mahfiller kapının iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiştir. Birer merdivenle çıkılan mahfiller yarlardan duvarlara, önde ise ahşap ayaklara oturur.

Mihrap ve minberde görüldüğü üzere, dönemin anlayışına uygun olarak aşırı bir süslemeye yer verilmeyerek dengeli bir şekilde dekore edildiği anlaşılan camii, H.1288/M.1871 yılındaki onarımlar sırasında yapıldığı ön görülen abartılı kalem işleri ile bezenmiştir. Harim ve son cemaat yeri duvarlarında görülen bu süslemelerin özünü, bitkisel motifli kuşaklarla oluşturulan panolar içerisindeki kıvrım dallar ve vazolu çiçekler şeklindeki barok tarzı bezemeler teşkil eder. Ahşap tavanda görülen ve sonradan onarıldığı anlaşılan süslemeler ise daha erken örnekleri oluşturur.

Caminin tek şerefeli yüksek minaresi, güneydoğu köşede kare kaideye oturmaktadır. Taş kaide alttaki arastaya bitişerek cami hizasında son bulur. Minarenin silindirik gövdesi, şerefe ve petek kısmı tuğladan yapılmıştır.

Kale Camii, yüksek bir tepe üzerindeki konumu ve mimarisiyle Bor'un simgesi durumundaki bir yapıyı teşkil eder. Herhangi bir kitabesi bulunmayan cami 16.yy'a tarihlenmektedir (Gabriel, 1962 7; Galanti, 1951 64; Boran, 2001 152)¹⁴. Caminin mimari özellikler de bunu gösterir.

¹⁴ Bir inşa kitabesi ve vakıf kaydı bulunmayan caminin bazı yayınlarda (Erdoğan 1968: 154; Atlı, 1999: 132; Can 1991: 8) Ramazanoğulları döneminde Piri Mehmed Paşa tarafından 1530'lu yıllarda yaptırıldığı ifade edilmektedir. Sözü edilen Piri Mehmed Paşa 1517 yılında Osmanlı idaresi tarafından Adana Eyaletinin valiliğine atamış, daha sonrada sırasıyla Karaman, Halep ve Şam Beylerbeyi olmuştur (Uzunçarşılı 1984: 176-179). Evliya Çelebi (1973: 80)'de herhangi bir tarih vermemekle birlikte caminin Adanalı Ramazanoğlu vakfı olduğunu ifade eder. V. G. M. Arşivi kayıtlarında da

Kale Camii, kare plan şeması yanında örtü sistemi ve malzeme olarak da Bor'daki diğer camilerden ayrılır (Çizim 4, Foto 9). Tek kubbeli ve kübik gövdeli caminin kuzeyinde son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesinde bir minaresi vardır. İnşa malzemesi düzgün kesme gri andezit taşıdır.

Dıştan kütleli bir görünüm arz eden caminin cepheleri üst bölümde biraz geri çekilip çepeçevre daraltılarak iki kademeli düzenlenmiştir. Her iki kademeyi de saçaklık gibi yatay bir silme hattı bütün cepheleri dolanarak üstten kuşatır. Beden duvarından geri çekilen kubbe kasnağı onikigen prizmal gövdelidir ve üç kademeli bir saçak kornişini ile son bulur. Kasnağa oturan kiremit kaplı kubbe, kasnak köşelerinden tepe noktasına uzanan mahya kiremitlerinin yükseltisi ile on iki dilime ayrılır. Örtü sistemini, dört köşedeki yarım kemerli tuğla payandalar destekler.

Simetrik bir tasarım ortaya koyan cephelerde, altta ikişer üstte de birer pencere bulunur. Düzgün kesme taşla örülen pencerelerden alttakiler dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Düz atkılı pencerelerden, ana caddeye bakan batı cephedekiler sağır sivri kemerli alınlıklara sahiptir. Daha küçük boyutlardaki üst pencereler sivri kemerlidir.

Kuzey cephedeki, Türk üçgeni başlıklı mermer sütunlara binen sivri kemerlerin taşıdığı kubbelerle örtülü üç gözlü son cemaat mekânı yenidir. Eski resimlerinden (Foto 10) görüldüğü kadarıyla son cemaat yerinin orijinalinde de üç gözlü ve kubbelerle örtülü olduğu anlaşılmaktadır¹⁵. Cephenin orta aksında, dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınan basık kemerli kapı açıklığı yer alır.

Harimin kare planlı kübik hacmi dört yandan büyük sivri kemerlerle genişleterek pandantif geçişli bir kubbeye örtülüdür. Oldukça sade tutulan mekânın pandantifler üzerinde ve pencere kenarlarında yer alan barok tarzı kalem işi bezemler sonraki dönemlere aittir. Kible duvarına yerleştirilen taş mihrap ve mermer minber dönemin özelliklerini yansıtır (Foto 11). Duvardan içeri doğru çıkıntı yapan mihrabı üç yönden profilli silmeler kuşatır. Kenarlarda sütuncelerin yer aldığı mihrap nişi altıgen kesitli ve mukarnas kavsaralıdır. Nişin etrafında geometrik bezemeli geniş bordürler dolanır. Minber boyutları ile anıtsal bir görünüm arz eder.

cami içerisinde H. 934/M. 1536 yılına ait bir Kur'an bulunduğu ve caminin de 16.yy'la ait olduğu yazılıdır. Söz konusu Kur'an'ın Ramazanoğlu soyundan Kubat Paşa tarafından vakfedildiği Musaf-ı Şerif'in Fatıha suresi yazılı sayfanın arkasına not edilmiştir (Can 1991: 7-8).

¹⁵ Y. Akyurt (1946: 181)'da eskiden buranın kubbe ile örtülü olduğunu, ancak sonradan yıkıldığını ifade eder.

Konik külahlâ örtülü baldaken tarzı köşkün yarım daire kemerlerindeki iki renkli taş işçiliği dikkat çeker. Yan aynalıklar ve korkuluklar bir bordür şeklinde geometrik kompozisyonlarla bezelidir.

Caminin kuzey-batı kenarında yer alan tek şerefeli silindirik minare kübik bir kaide ve pramidal pabuç üzerinde yükselir. Silindirik gövde, ağırlığı tuğla olmak üzere taşla birlikte almaşık duvar örgüsü görülür. Diğer kısımlar tamamen kesme taştır.

Abdüllatif Camii, arazinin eğiminden dolayı yüksek bir platform üzerine inşa edilmiştir (Foto 12). Kitabesi bulunmayan caminin, 1584 tarihli bir vakıf defterinde Şeyh Abdüllatif tarafından yaptırıldığı kayıtlıdır (Korkmaz1995: 52). Platform kuzey yönde uzatılarak önde bir avlu oluşturulmuştur. Camiye ulaşım doğu ve batı yönlerdeki merdivenlerle avluya çıkılarak sağlanır.

Doğu-batı yönünde dikdörtgen bir kütle teşkil eden caminin kuzeyinde son cemaat yeri bulunur (Çizim 5). Kuzey doğu köşede yer alan tek şerefeli minare sonradan eklenmiştir. İnşasında kesme taş kullanıldığı ifade edilen (Dülgerler 1995: 67) caminin duvarları sıvalıdır. Masif karakterli cepheler ikişer sıra pencere ile hareketlendirilmiştir. Düzgün kesme taşlarla teşkil edilen pencerelerden büyük boyutlu olan alttakiler basık kemerli, üsttekiler ise sivri kemerlidir. Kemerler, taşları sonradan farklı iki renge boyanarak almaşık izlenimi verilmiştir. Kuzeyde yer alan son cemaat yeri, ortada sütunlara, köşelerde ise iki yüzleri yuvarlatılmış ayaklara binen beş kemer gözlüdür. Düz ahşap örtüyü taşıyan sivri kemerler, pencereler gibi boyalıdır.

Harime geçiş, kuzey cephe orta aksında yer alan basık kemerli kapıdan sağlanır. Kapının ahşap kanatları tarih ve usta ismi vermesi bakımından önemlidir. Geç baroğu andıran primitif bezemler arasında kapıyı yapan Mustafa ismi yanında 1843 tarihi bulunur. Boyuna dikdörtgen planı harim, ikişerden iki sıra sütuna binen üçer kemerle mihraba paralel üç sahna ayrılır. Sivri kemerlerin taşıdığı ahşap örtü ile birlikte mihrap ve minberinde yenilendiği anlaşılmaktadır.

Dabakhane Camii, deri işleme atölyesi üzerinde yer alan fevkani bir yapıdır (Foto 13). Adını, üzerinde bulunduğu dabakhaneden alan caminin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak, caminin altında yer alan çeşme kitabesi H. 1242/H. 1826 yılını vermektedir. Cami de aynı yıllarda yapılmış olması muhtemeldir. Yakın zamanda esaslı bir onarım geçiren cami asli halini büyük oranda kaybetmiştir. Günümüzde düzgün kesme taşla kaplı olan beden duvarının, eski fotoğraflarda moloz taşla örüldüğü görülür. Kapı ile pencere kenarları ve kemerler düzgün kesme taştır. Enine dikdörtgen planlı (Çizim 6) caminin düz toprak damlı olduğu anlaşılan

örtüsü de kırma çatı ile değiştirilmiştir. Herhangi bir destek sisteminin bulunmadığı iç mekân, tamamen yenilenerek özgünlüğünü kaybetmiştir.

Kör İsmail Camii, batılılaşma dönemi mimarisinin Bor'daki temsilcisi olarak görülür. Yapım tarihi bilinmeyen¹⁶ caminin kapısı üzerinde bir onarım kitabesi vardır. Kitabeye göre cami H. 1158/M. 1745 yılında İsmail Ağa tarafından tamir ettirilerek bugünkü minaresi eklenmiştir. Enine dikdörtgen planlı caminin minaresi kuzey batı köşeye yerleştirilmiştir (Çizim 7). Kare bir kaide üzerinde yükselen tek şerefeli minare pabuçluktaki süslemeleriyle dikkati çeker (Foto 14). Prizmatik üçgenlerle hareketlendirilen pabuçluğun köşeleri "C/S" kıvrımlarından oluşan barok tarzı motiflerle şekillendirilmiştir. Caminin kuzey duvarı ortasında yer alan harim kapısında da aynı üslubun özellikleri görülür. Profilli silmelerle kuşatılan kapı açıklığının, uçlarda "S" kıvrımlar oluşturan basık kemer yüzeyinde kabartma şeklinde rozet, ibrik ve meyveli natürmort işlidir. Harim dörderden iki sıra sütuna binen sivri kemerlerle üç sahna ayrılır. Güney duvarı aksına yerleştirilen mihrap ile hemen batısındaki mermer minber erken dönem barok tarzı özellikler taşıyan süslemelerle dekore edilmiştir.

Bunların dışında, *Bal Hasan Camii* (1426), *Kütüklü Cami* (1474)¹⁷, *Arap Mehmet Camii* (15. yy), *Çayırılı Cami* (16. yy), *Karaca İbrahim Efendi Camii* (17. yy) ile 19-20. yy'larda yapıldıkları anlaşılan *Dambullu Cami*, *Başpınar Cami*, *Hacı Veli Camii*, *Hacı Durmuş Camii*, *Külhan Cami* ve *Kayaaltı Cami*'leri daha basit ve küçük ölçekli eserlerdir. Hemen hepsi yakın zamanlarda yapılan onarımlarla asli özelliklerini kaybetmişlerdir. Enine veya boyuna gelişen dikdörtgen planlı bu camiler, genelde ahşap hatıllı moloz taş ve kerpiçtendir. Bir kısmı sonraki onarımlar sırasında taş, tuğla ve brikete dönüştürülerek sıvanmıştır. Orijinalinde, *Kayaaltı Cami*'nde olduğu gibi düz toprak damla örtülü olması muhtemel camilerde boyutlarına göre bir veya iki sıra ahşap direkler kullanılmıştır. *Çayırılı Camii* dışındakiler, bir duvar üzerinde konsollarla desteklenen minber minare¹⁸ tarzında veya beden duvarından taşıntı yapan silindirik gövdeli ve konik külahlı basit ahşap minarelidir. *Çayırılı Camii*'nin minaresi ise taş ve tuğla ile teşkil olunan bodur görünüşü ile özgün bir eseri ortaya koyar.

¹⁶ Z. Can (1991: 65) herhangi bir kaynak göstermeden caminin H.1120/M.1708 yılında inşa edildiğini yazar. A. Gabriel (1962: 57) ve A. Galanti (1951: 64) ise yakın zamanda yapılmış olduğunu ifade ederler.

¹⁷ Y. Akyurt (1939: 55), kapı üzerinde yer alan kitabedeki tarihi H. 872 (M. 1467) olarak okumuştur.

¹⁸ Minber minareler için bk. (Özkeçeci 1993).

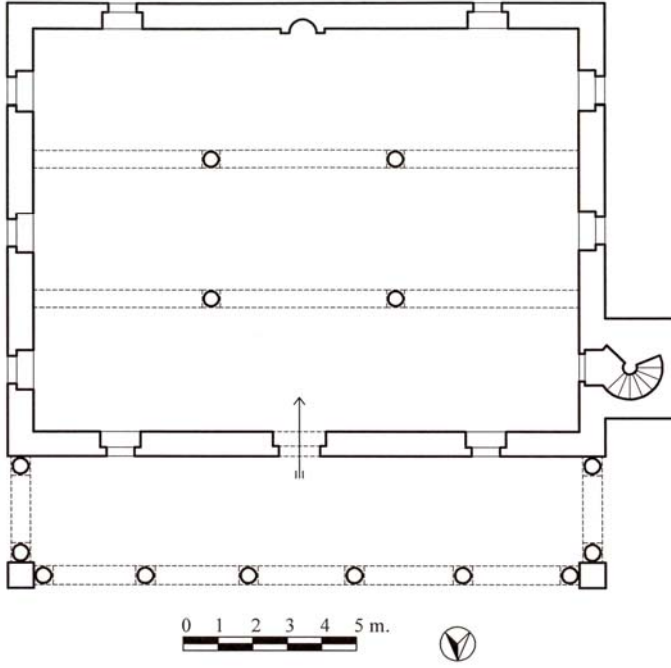
Yukarıda kabaca tanıtmaya çalıştığımız Bor'daki cami ve mescitlere baktığımızda, en eskisi Karamanoğulları döneminde olmak üzere klasik Osmanlı sonrasına kadar inşa edilen camilerin daha ön plana çıktığı görülür. Karamanoğlu döneminde ortaya konan eserler Selçuklu geleneğini yansıtırken, 16.yy'da inşa edilen Kale Camii ve Paşa Camii klasik özelliklere sahiptir. Batılılaşma etkilerini taşıyan Kör İsmail Camii dışındaki geç dönem eserleri ise yerel özellikler gösteren mahalle mescitleri ölçeğindeki basit yapılardır.

Yöreye has mimari ve inşa tarzı ile gerçekleştirilen söz konusu camilerin kısaca verilen bu özellikleri çerçevesinde Bor'daki Türk devri mimarisinin gelişim çizgisi izlenebilmektedir. Ancak son yıllarda denetimsiz olarak yapılan ve yöre mimarisiyle hiç bağdaşmayan onarımlar sonucunda özgünlüğünü kaybetmektedirler. Bir dönemin mimarisi yanında toplumun değişen yargı ve değerlerini anlatan söz konusu eserlerin daha sağlıklı bir biçimde korunması önem arz etmektedir.

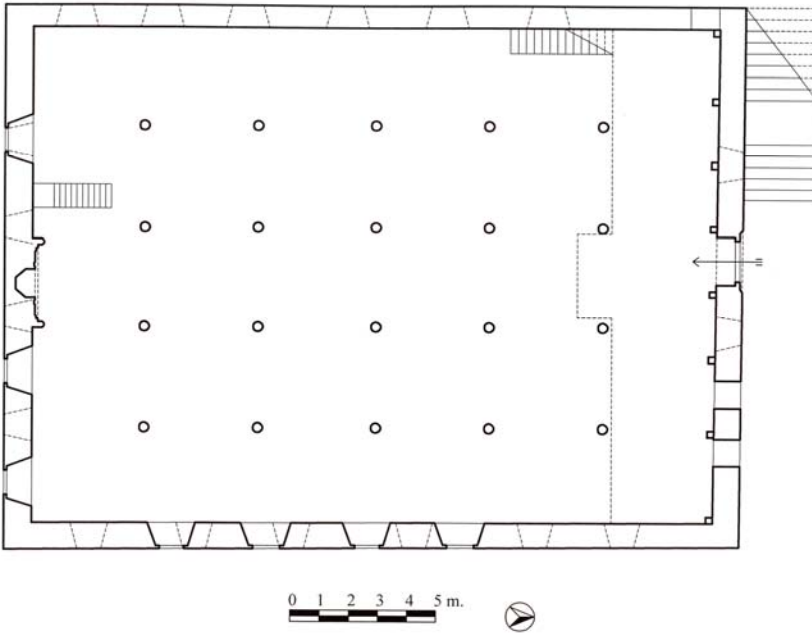
KAYNAKÇA

- AKYURT, Y. (1939), *Karamanoğulları Hükümeti Devri; İkinci Kısım*, (TTK Arşivi'nde yayınlanmamış çalışma), Konya.
- AKYURT, Y. (1946), *Resimli Türk Abideleri; Niğde Şehri*, (TTK Arşivi'nde yayınlanmamış çalışma), C. 15, Konya.
- ATLI, E. (1999), *Dünden Bugüne Bor Tarihi*, İstanbul.
- BORAN, A. (2001), *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, Ankara.
- CAN, Z. (1991), *Kuruluşundan Günümüze Bor Tarihi*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.
- DÜLGERLER, O. N. (1995), *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul.
- DÜNDAR, M. (2001), *Niğde/Bor'da Türk Mimari Eserleri*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- ERDOĞAN, M. (1968), "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", *Vakıflar Dergisi*, VII, Ankara, s. 149-205.
- Evliya Çelebi, (1973), *Seyhatname*, (çev. Z. Danışman), C. V, İstanbul.
- GABRIEL, A. (1962), *Niğde Türk Anıtları*, (Çev.A. Tütenk), Ankara.
- GALANTI, A. (1951), *Niğde ve Bor Tarihi*, İstanbul.
- KONYALI, İ. H. (1974), *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi*, İstanbul.

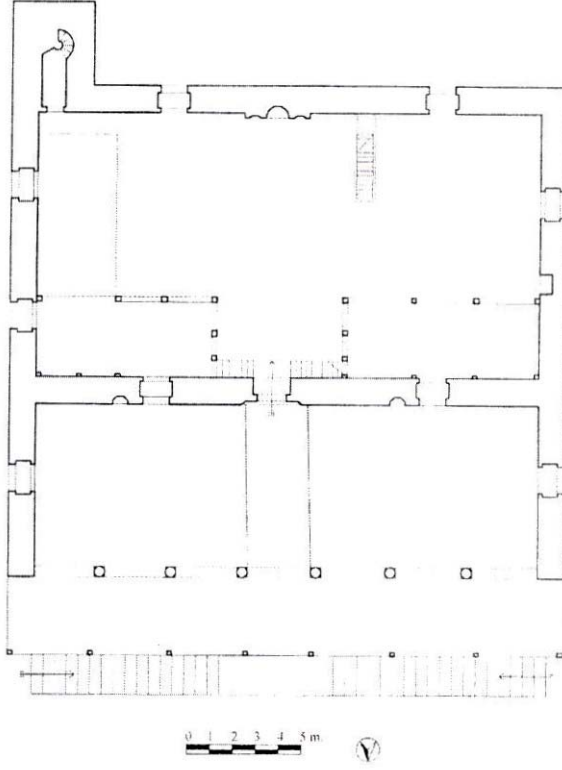
- KORKMAZ, M. (1995), “*Şer’iye Sicillerine Göre*” XVII. Yüzyılda Bor’da Sosyal ve Ekonomik Hayat, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara.
- OFLAZ, M. (1992), *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara.
- OSTROGORSKY, G. (1981), *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. F. Işıltan), Ankara.
- ÖNEN, R. (1952), “Bor’da Eski Eserler III Sultan Alâeddin Cami”, *Yeşil Bor Gazetesi 1*, Niğde.
- ÖZKARCI, M. (1997), “Niğde-Bor’da Karamanoğulları Beyliği Mimari Eserleri”, *VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, s. 171-225.
- ÖZKARCI, M. (1999), Niğde-Bor Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi, *Belleten*, LXIII/236, Ankara, s. 95-122.
- ÖZKEÇECİ, İ. (1993), Kayseri Cami Mimarisinde Minber Minareler, *Kayseri*.
- PILEHVARIAN, H. (1989), “Bor’da Dini Mimari”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/6, İstanbul, s. 36-39.
- RAMSAY, W. M. (1960), *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. M. Pektaş), İstanbul.
- Şikâri (1946), *Karamanoğulları Tarihi*, (Neşr. M. M. Koman), Konya.
- TEKİNDAĞ, M. Ç. Ş. (1962), “Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında”, *Tarih Dergisi*, S. 17-18. İstanbul, s. 43-76.
- TURAN, O. (1971), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1972), *Osmanlı Tarihi*, C. 1, (3. Baskı), Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1984), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara.
- YINANÇ, M. H. (1944), *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul.

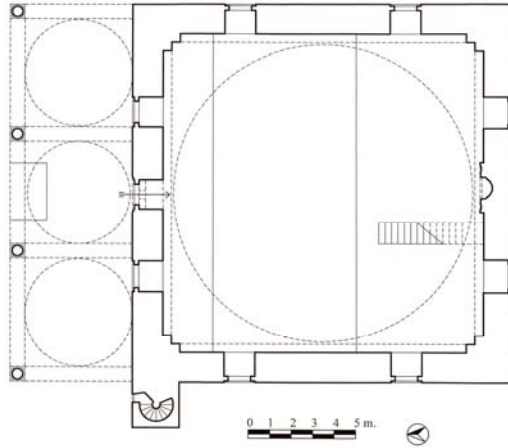
Çizim 1- Recep Ağa Camii planı (Akyurt'tan).

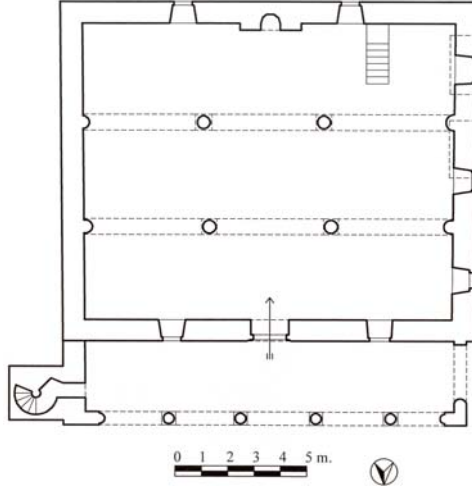
Çizim 2- Alâeddin Camii planı (V.G.M. Arşivi'nden).

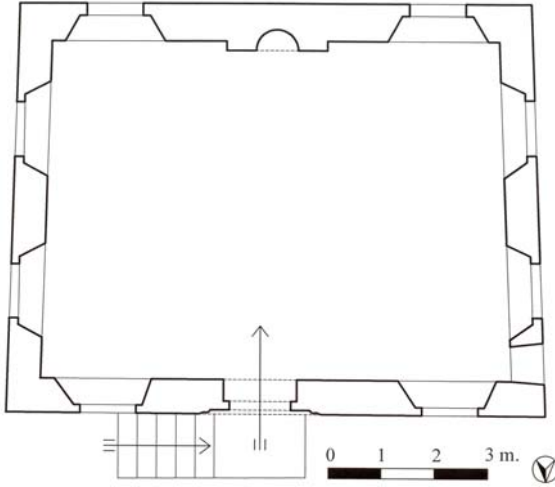
Çizim 3- Paşa Camii planı (V.G.M. Arşivi'nden).

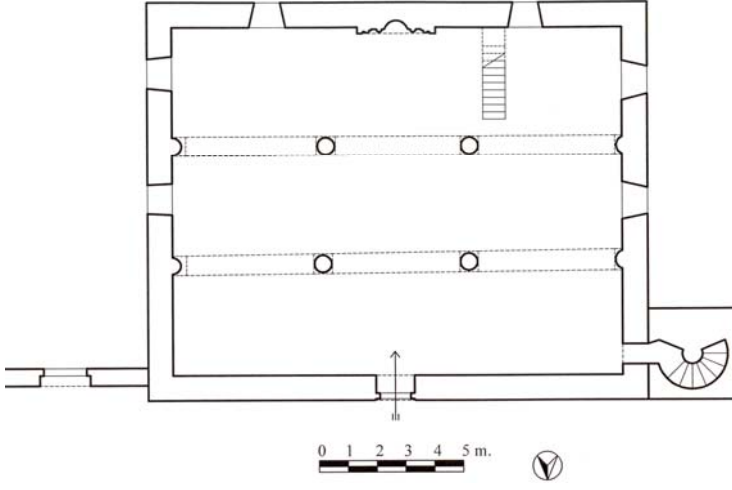
Çizim 4- Kale Camii planı.

Çizim 5- Abdullatif Camii planı.

Çizim 6- Dabakhane Camii plan (V.G.M. Arşivi'nden).

Çizim 7- Kör İsmail Camii planı.

Foto 1-Sarı Camii, mihrap ve kitabeleri.

Foto 2- Alâeddin Camii, onarım öncesi batı cephe (V.G.M. Arşivi'nden).

Foto 3- Alâeddin Camii, onarım öncesi harim (V.G.M. Arşivi'nden).

Foto 4- Alâeddin Camii, kaide olarak kullanılan devşirme başlıklar (V.G.M. Arşivi'nden).

Foto 5- Paşa Camii, genel görünüş.

Foto 6- Paşa Camii, güneybatıdan görünüm (V.G.M. Arşivi'nden).

Foto 7- Paşa Camii, harim.

Foto 8- Paşa Camii, mihrap ve minber.

Foto 9- Kale Camii, onarım öncesi genel görünüş (V.G.M. Arşivi'nden).

Foto 10- Kale Camii, kuzey cephe (V.G.M. Arşivi'nden).

Foto 11- Kale Camii, mihrap ve minber.

Foto 12- Abdullatif Camii.

Foto 13- Dabakhane Camii, onarımdan önceki durumu (V.G.M. Arşivi'nden).

Foto 14- Kır İsmail Camii, minare pabuçluğu.